

ՈՉ ՊԱՏՇԱՃ ՎԱՐՔԱԳԾԻ ԱՐԳԵԼՔԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ՂԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԿՋԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

ՄԱՍՎԵԼ ԴԻԼԲԱՆԴՅԱՆ*
Երևանի պետական համալսարան

Ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքի սկզբունքը քրեական վարույթի համակարգում նորույթ է, որի գիտական ուսումնասիրությունը կարևոր է, քանի որ վարույթի մասնավոր մասնակիցները հաճախ թույլ են տալիս իրավունքի չարաշահումներ կամ պատշաճ չեն իրականացնում իրենց պարտականությունները: Իրականում անձը կատարում է գործողություն, որի իրավունքն օրենքով ունի, բայց դրա իրականացման արդյունքում ոչ միայն խաթարվում է վարույթի բնականոն ընթացքը, այլև դատավարության մյուս մասնակիցների իրավաչափ շահերը, օրինակ՝ ժամանակին հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցում ստանալու տուժողի իրավունքը: Ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքը ոչ միայն վերաբերում է իրավունքների ոչ իրավաչափ իրականացմանը, այլև օրենքով նախատեսված պարտականությունների չկատարմանը:

Այն անձի նկատմամբ, ում գործունեությունը քրեական վարույթի ընթացքում ճանաչվում է որպես իրավունքի չարաշահում, նրա նկատմամբ բացասական հետևանքները միանգամայն արդարացված են և պետք է հանգեցնեն նրա կողմից իր իրավունքների հետագա չարաշահումների կանխման: Վարույթի մասնավոր մասնակցի գործողության վերաբերյալ վարույթն իրականացնող մարմնի գնահատականը՝ որպես իրավունքի չարաշահում, պետք է հիմնված լինի փաստերի վրա: Իհարկե, վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է գործի իր լիազորությունների սահմաններում և թույլ չտա հայեցողական իրավունքների չարաշահում, որի արդյունքում անհիմն սահմանափակվեն մասնավոր անձանց իրավունքների իրականացման հնարավորությունները:

Բանալի բառեր – քրեական վարույթ, ոչ պատշաճ վարքագիծ, ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելք, իրավունքի չարաշահում, պարտականություն, հանրայնություն, պատշաճ ապացուցում, Եվրոպական դատարան, իրավախախտում, դատավարական սանկցիա

* **Մասնվել Դիլբանդյան** – իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի վարիչ

Дилбандян Самвел – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой уголовного процесса и криминалистики, ЕГУ

Samvel Dilbandyan – Doctor of Law, Professor, Head of YSU Chair of Criminal Procedure and Criminalistics

Էլ. փոստ՝ s.dilbandyan@ysu.am ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6494-2791>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Մտացվել է՝ 03.03.2024

Գրախոսվել է՝ 08.03.2024

Հաստատվել է՝ 17.05.2024

© The Author(s) 2024

Ներածություն

Քրեական վարույթի սկզբունքներն այն ելակետային և հիմնարար գաղափարներն են, որոնք ընկած են քրեական դատավարության հիմքում և կոչված են ապահովելու ոչ միայն անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը, այլև արդարադատության պատշաճ իրականացումը: Ակնհայտ է, որ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի կարգավորումները հիմնված են մի շատ կարևոր հիմնարար գաղափարի՝ հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանության ապահովման վրա, որն ըստ էության բխում է քրեական վարույթի հանրային բնույթից: Քանի որ քրեական վարույթի ընթացքում այդ շահերն էապես հակադրվում են միմյանց, ուստի ցանկացած վարույթային հարցի կարգավորումը պետք է դիտարկել այդ տեսանկյունից:

Նշված գաղափարախոսությունն արտացոլված է նաև քրեական վարույթի սկզբունքներում, որոնցում տեղ են գտել կարգավորումներ, որոնք նպատակամղված են հավասարապես պաշտպանելու ինչպես հանրային, այնպես էլ մասնավոր շահերը: Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի (այսուհետև՝ Օրենսգիրք) առանձնահատկություններից են նոր սկզբունքները, որոնք քրեական դատավարության նախկին օրենսգրքում որպես այդպիսին առանձնացված չէին: Մասնավորապես՝ խոսքը հանրայնության մասին է, պատշաճ ապացուցման, ողջամիտ ժամկետի և ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքի սկզբունքների: Դրանք բնույթով օբյեկտիվ են և կախված չեն օրենսդրի սուբյեկտիվ կամքից և պայմանավորված են քրեական վարույթի պատշաճ իրականացման, ինչպես նաև վարույթի մասնավոր մասնակիցների իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության պահանջով:

Պետք է նշել, որ Օրենսգրքում ամրագրված սկզբունքները հիմնականում ունեն իրենց սահմանադրական հիմքերը և առավել ընդարձակ կարգավորված են քրեական դատավարության օրենսգրքում: Նման կարգավորումը վկայում է այն մասին, որ քրեական վարույթը հանրային գործունեություն է, որի ընթացքում հաճախ անհրաժեշտություն է առաջանում սահմանափակելու անձի հիմնարար իրավունքները, իսկ դրանց պաշտպանության համար առաջնահերթ երաշխիք են քրեական վարույթի սկզբունքները:

I. Ոչ պատշաճ վարքագծի արգելքի սկզբունքի իրավական հիմքերը

Քրեական դատավարությունում հանրային և մասնավոր շահերի պաշտպանության համատեքստում հանրային շահերի պաշտպանության իրականացմանն է նպատակաուղղված ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքի սկզբունքի նախատեսումը: Գաղափարն այն է, որ վարույթի մասնակիցները քրեական վարույթի շրջանակներում պետք է դրսևորեն պատշաճ վարքագիծ, մասնավոր-

րապես՝ չիրականացնեն իրավունքի չարաշահումներ, որոնք կարող են հանգեցնել այլ անձանց իրավունքների խախտման կամ խոչընդոտել արդարադատության իրականացումը: Այն, որոշակի անձանց համար պարտադիր վարքագծի տարրեր սահմանելով, պաշտպանության տակ է վերցնում այլոց իրավաչափ շահերը, ինչպես նաև արդարադատության շահը¹: Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի ընդունման նպատակներից մեկն իրավունքի չարաշահման վերացմանն ուղղված իրավական կարգավորումն է, որն առաջին անգամ որպես առանձին սկզբունք ամրագրվեց Օրենսգրքում: Նշված սկզբունքի օրենսդրական ամրագրման նպատակը վարույթի մասնավոր մասնակիցների կողմից վարույթի ընթացքում իրենց իրավունքների իրականացումը չարաշահելու արգելքն է: Իհարկե, չարաշահման բացառման համար կարևոր է իրավունքների իրացման հստակ պայմանների և կարգի սահմանումը: Որոշակիությունը և հստակությունն իրավական նորմի կարևոր երաշխիքներ են, որոնք իրավակիրառողին հնարավորություն չեն տալիս ավելի շատ հայեցողություն կիրառելու և իրավունքը չկիրառելու տվյալ նորմի իրավական կարգավորման նպատակներին հակառակ: Այսպես, վարույթին մասնակցող փաստաբանը կամ լիազոր ներկայացուցիչը կամ օրինական ներկայացուցիչը, ինչպես նաև հանրային մեղադրողը վարույթն իրականացնող մարմնի հիմնավոր որոշմամբ կարող է հեռացվել վարույթից, եթե՝ 1) երկու անգամ առանց հարգելի պատճառի չի ներկայացել դատական նիստին կամ իր համար պարտադիր վարույթային գործողության կատարմանը կամ 2) առանց հարգելի պատճառի երեք անգամ դատավարական սանկցիայի ենթարկվելուց հետո շարունակում է չարամտորեն չկատարել իր պարտականությունները²: Օրենսգրքում նախատեսված՝ վերը նշված դատավարական սանկցիայի կիրառումը երաշխիք է նշված սկզբունքի իրացման, այսինքն՝ քրեական վարույթի բնականոն ընթացքն ապահովելու համար:

Առաջին հայացքից օրենսդրության մեջ ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքի կամ իրավունքի չարաշահման արգելքի գաղափարի ամրագրումը կարծես թե խնդրահարույց է, քանի որ ինչպե՞ս կարող է իրավունքի իրականացումը դիտարկվել չարաշահում, բայց իրականում շատ հաճախ անձը, իրականացնելով օրենքով իրեն վերապահված իրավունքները, նպատակ է հետապնդում ոչ թե իրավաչափ շահերի պաշտպանության, այլ վարույթի բնականոն ընթացքի խոչընդոտման, հետևաբար նման վարքագիծը չի կարող իրավաչափ գնահատվել, և այն արժանի է համապատասխան արձագանքի: Անկասկած, նման գործողությունները չեն կարող գնահատվել իրավաչափ, քանի որ դրանք, օրի-

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, 2022, էջ 87:

² Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 147, մաս 1:

նակ, կարող են հանգեցնել քրեական վարույթի նյութերին ծանոթանալու ընթացակարգի արհեստական ձգձգման կամ դատական նիստերի անհարկի հետաձգման: Իրականում անձը կատարում է գործողություն, որի իրավունքն ունի օրենքով, բայց դրա արդյունքում ոչ միայն խաթարվում է վարույթի բնականոն ընթացքը, այլև դատավարության մյուս մասնակիցների իրավաչափ շահերը, օրինակ՝ ժամանակին հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցում ստանալու տուժողի իրավունքը: Ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքը ոչ միայն վերաբերում է իրավունքների ոչ իրավաչափ իրականացմանը, այլև օրենքով նախատեսված պարտականությունների չկատարմանը:

Քրեական դատավարության օրենսգրքում ամրագրված ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքի սկզբունքը ևս ունի իր սահմանադրաիրավական հիմքերը: Սահմանադրության մեջ նշված գաղափարի ամրագրումը, կարծում ենք, կարևոր է, քանի որ այն իրավական հիմք է ճյուղային օրենսդրության մեջ դրա արտացոլման և կիրառման համար: Իրավագիտության մեջ իրավունքի չարաշահման արգելքի գաղափարը միանշանակ չի ընկալվում, իսկ գործնականում առաջանում են բազմաթիվ հարցեր, որոնք պահանջում են համապատասխան լուծումներ:

ՀՀ Սահմանադրությամբ հիմնական իրավունքների և ազատությունների չարաշահման արգելքի նախատեսումը հիմք է տալիս պնդելու, որ այն համընդհանուր իրավական սկզբունք է: Սահմանադրությամբ նախատեսված է, որ արգելվում է հիմնական իրավունքների և ազատությունների օգտագործումը սահմանադրական կարգը բռնի տապալելու, ազգային, ռասայական, կրոնական ատելություն բորբոքելու, բռնություն կամ պատերազմ քարոզելու նպատակով (ՀՀ Սահմանադրության հոդված 77-րդ): Սահմանադրությունում ամրագրված այս գաղափարը վերաբերում է սահմանադրական կարգի տապալմանը, ատելության բորբոքմանը կամ բռնության քարոզմանը, բայց ընդհանուր իմաստն այն է, որ իրավունքը չպետք է օգտագործվի ի չարս հանրային շահերի:

Քանի որ դատավարությունը ընթացակարգ է, և այդ գործընթացին մասնակցում են բազմաթիվ մասնակիցներ կամ կողմեր, հետևաբար, հանրային կամ մասնավոր շահերի իրականացումից ելնելով, կարող է վարույթի ընթացքում նաև դատավարական իրավունքների չարաշահումներ թույլ տրվեն: Նշված սկզբունքից բխող կարգավորումները ստեղծում են զսպիչների և հակակշիռների յուրօրինակ համակարգ, որով հանրային և մասնավոր շահերի համար ապահովվում է հավասարակշիռ պաշտպանություն³: Հատկանշական է

³ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց, Եր., 2022, էջ 88: Practical guide to the interpretation of conceptual solutions, innovative approaches and main institutions of the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, Yerevan, 2022, p. 88:

այն, որ այս սկզբունքն ուղղակի ամրագրվեց ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում (հոդված 14), ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում (հոդված 29):

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ «իրավունքի չարաշահում» իրավական կատեգորիան նախատեսված է նաև միջազգային իրավական ակտերում, ինչպիսիք են 1948 թվականի դեկտեմբերի 10-ի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը (29-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), 1966 թվականի դեկտեմբերի 16-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագիրը (22-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), 1950 թվականի նոյեմբերի 4-ի Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա (6, 17, 35 հոդվածներ), Հանցագործության և իշխանության չարաշահման գոհերի համար արդարադատության հիմնական սկզբունքների հռչակագիրը (հաստատված է ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ի 40/34 բանաձևով): Նշված փաստաթղթերում տեղ են գտել բազմաթիվ կարգավորումներ, որոնք վերաբերում են իրավունքի չարաշահման արգելքին:

Կոնվենցիան կիրառելիս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն (ՄԻԵԴ) իր գործունեության հենց սկզբում՝ 1961թ., ուրվագծեց «Իրավունքի չարաշահման» իր ըմբռնումը՝ քննելով «Lawless v. Ireland» բողոքը⁴: ՄԻԵԴ-ը քաղաքացի Լովլեսի գործողություններում ճանաչեց միավորումների ազատության իրավունքի չարաշահման առկայությունը (խնդիրը վերաբերում էր Իռլանդիայի Հանրապետական կուսակցությանն անդամակցելուն)՝ նշելով, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 17-րդ կետն արգելում է ցանկացած պետության, անձի կամ անձանց խմբի **չարաշահել** Կոնվենցիայով իրենց երաշխավորված իրավունքները:

ՄԻԵԴ-ն իր հետագա որոշումներում ընդլայնեց «Իրավունքների չարաշահման» վերաբերյալ իր մոտեցումները: Այսպես, Դատարանը նշեց, որ օրենքի չարաշահումը տեղի է ունենում նաև այն դեպքում, երբ ոտնահարվում են ոչ միայն ժողովրդավարության կարևոր արժեքները, այլ նաև Կոնվենցիայի ոգին: Մասնավորապես, 2005 թվականին «Witzsch v. Germany» բողոքով որոշման մեջ նշվեց, որ խնդրո առարկա հոդվածն ուղղված է կանխելու այն գաղափարների տարածումը, որոնք հակասում են Կոնվենցիայի տեքստին և ոգուն⁵:

ՄԻԵԴ-ի որոշումների վերլուծությունից հանգում ենք այն եզրակացության, որ Դատարան բողոք ներկայացնելիս բողոքարկման իրավունքի չարաշահում է գնահատվում այն իրավիճակը, եթե այն հիմնված է իրականությանը չհամապատասխանող, գիտակցաբար կեղծ փաստերի կամ կեղծված ապացույցների վրա: Այս դեպքում բողոքը մերժվում է Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի 3-րդ կետի

⁴ St' u Lawless v. Ireland, 26 мая 2016, թիվ 332/57 բողոքը:

⁵ St' u Witzsch v. Germany, 13.12.2005, թիվ 41448/98 բողոքը:

իմաստով՝ իրավունքի չարաշահման վերաբերյալ հղում անելով: Ըստ Եվրոպական դատարանի՝ բողոք ներկայացնելու իրավունքը կչարաշահվի նաև այն դեպքում, եթե փաստերը նկարագրելիս դիմողը դիտավորությամբ բաց է թողնում կամ խեղաթյուրում է գործի ճիշտ լուծման համար կարևոր հանգամանքները: Այսպես, ՄԻԵԴ-ի 2006 թվականի մայիսի 2-ի՝ «Կերեչաշվիլին ընդդեմ Վրաստանի» գործով թիվ 5667/02 բողոքի ընդունելիության մասին որոշումն ուղղակի վկայում է այդ մասին⁶:

«Կոլոսովցկին ընդդեմ Ռուսաստանի» գործով 2003 թվականի հոկտեմբերի 14-ի թիվ 46082/99 բողոքի վերաբերյալ որոշման մեջ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ անընդունելի է դիմումատուների կողմից հատկապես վիրավորական, սպառնալից և սադրիչ արտահայտություններ օգտագործելը ՄԻԵԴ դատավորների և պատասխանող պետության նկատմամբ: Այս պահվածքը դատարանը որակում է նաև որպես իրավունքների չարաշահում (*Rehdk v. the Czech Republic, Chernitsyn v. Russia*)⁷:

II. Ոչ պատշաճ վարքագծի արգելքի սկզբունքի էությունը և կիրառման առանձնահատկությունները

«Իրավունքների չարաշահում» հասկացության ուսումնասիրությունը ենթադրում է, որ պետք է առանձնացնել իրավունքների չարաշահման հատկանիշները: ՄԻԵԴ-ն իր որոշումներում նշել է, որ իրավունքը կարող է չարաշահել ինչպես անձը, այնպես էլ պետությունը՝ ի դեմս իր իրավապահ մարմինների⁸: Բացի այդ, չարաշահումը հնարավոր է միայն դիտավորյալ, այսինքն՝ երբ մարդը հասկանում է, որ իրեն տրված իրավունքները կիրառում է ի չարս, սուբյեկտիվ իրավունքի էությանը հակառակ: Բողոքի վերաբերյալ որոշման մեջ («*Mirolubovs and Others v. Latvia*»⁹) ՄԻԵԴ-ը ձևակերպել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Դիմումատուի ցանկացած վարքագիծ, որն ակնհայտորեն հակասում է Կոնվենցիայով նախատեսված անհատական դիմումի իրավունքի նպատակին, և որը խոչընդոտում է դատարանի բնականոն գործունեությունը կամ վարույթի պատշաճ ընթացքը, դիմումի իրավունքի չարաշահում է»:

⁶ Տե՛ս *Kerechashvili v Georgia*, 28.04.2009, թիվ 5667/02 բողոքը:

⁷ Տե՛ս *Rehdk v. the Czech Republic*, 18.05.2004, թիվ 67208/01 բողոքը, *Chernitsyn v. Russia* թիվ 5964/02 բողոքը:

⁸ Քրեական դատավարության օրենսգրքում ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքն առավելապես վերաբերում է քրեական վարույթի մասնավոր մասնակիցներին, թեպետ նմանատիպ չարաշահումներ, կաճում ենք, որ կարող են դրսևորել նաև վարույթի հանրային մասնակիցները: Այսպես, իրավունքի չարաշահում պետք է գնահատել այն դեպքը, երբ քննիչը նախաքննության ավարտին քրեական վարույթի մասնավոր մասնակցին ակնհայտորեն շատ քիչ ժամանակ է հատկացնում քրեական վարույթի նյութերին ծանոթանալու համար, ինչը սահմանափակում է վարույթի մասնավոր մասնակցի հնարավորությունը՝ լիարժեք իրականացնելու իր իրավաչափ շահի պաշտպանությունը:

⁹ *Mirolubovs and Others v. Latvia*, թիվ 798/5, 15.09.2009 թ. բողոքը:

Իրավունքի չարաշահման վերաբերյալ գնահատականների հանդիպում ենք նաև Ռուսաստանի Դաշնության Գերագույն դատարանի պլենումի որոշումում, որում մասնավորապես նշվում է, որ գործերը քննելիս դատարանները միշտ պետք է հիմնավորեն իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման անհրաժեշտությունը՝ հիմնվելով հաստատված փաստական հանգամանքների վրա: Մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները թույլատրվում են միայն այն դեպքում, եթե կան համապատասխան և բավարար հիմքեր նման սահմանափակման համար, ինչպես նաև՝ եթե պահպանվում է հավասարակշռությունն անձի օրինական շահերի, իրավունքների և ազատությունների ու հանրային շահերի միջև¹⁰:

Կարծում ենք, որ արդարացված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում «ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելք» իրավական կատեգորիայի ամրագրումը որպես սկզբունք¹¹, քանի որ այն ունի ինչպես ընդհանուր իրավական սկզբունքին, այնպես էլ քրեական վարույթի շրջանակներում իրականացվող սկզբունքին բնորոշ բոլոր հատկանիշներն ու հատկությունները և գործում է քրեական վարույթի ողջ ընթացքում: Օրենսգրքում մասնավորապես հռչակվում է, որ վարույթի մասնավոր մասնակիցները և վարույթին օժանդակող անձինք պետք է իրենց իրավունքներից օգտվեն և իրենց պարտականությունները կատարեն բարեխղճորեն: Արգելվում է իրավունքների չարաշահումը, որը վնաս է հասցնում այլ անձանց կամ արդարադատության շահերին¹²:

Քրեական վարույթի շրջանակներում դատավարական իրավունքների չարաշահման արգելքի սկզբունքը նախ՝ նպատակ ունի կանխել իրավունքների իրականացման չարաշահման ցանկացած ձև, երկրորդ՝ թույլ տալ հստակեցնել քրեական վարույթի մասնակիցների իրավունքները, որոշել այդ իրավունքների իրականացման սահմանները և օպտիմալացնել դրանց իրականացման մեխանիզմները, երրորդ՝ ապահովել օրենքով նախատեսված պարտականությունների կատարումը: Հասարակության մեջ անսահմանափակ ազատությունը ճիշտ չէ, քանի որ այն կհանգեցնի անարխիզմի և մասնավոր շահերի անվերջ բախումների: Քրեական վարույթի մասնակիցն իր իրավունքներից օգտվելիս պետք է հաշվի առնի, որ գործընթացին մասնակցող այլ անձինք

¹⁰ Տե՛ս Ռուսաստանի Դաշնության Գերագույն դատարանի պլենումի 30.06.2015 թ., № 29 որոշումը «Դատարանների կողմից քրեական դատավարությունում պաշտպանության իրավունքի իրականացումն ապահովող օրենսդրության կիրառման պրակտիկայի մասին»:

¹¹ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 29:

¹² ՀՀ քրեական դատավարության նախկին օրենսդրությամբ քրեական դատավարության սկզբունքների շարքում այն նախատեսված չէր, բայց օրենսգրքում նախատեսված էին դրույթներ, որոնք կոչված էին ապահովելու վարույթի մասնակիցների իրավաչափ վարքագիծը: Մասնավորապես քրեական դատավարության մասնակիցների համար նախատեսված պարտականությունները, ինչպես նաև դատավարական այն սանկցիաները, որոնք կոչված էին ապահովելու քրեական վարույթի մասնակիցների պատշաճ վարքագիծը:

նույնպես պետության կողմից վերապահված համանման կամ այլ իրավունքների կրողներ են, հետևաբար պետք է գործեն բարեխղճորեն և չչարաշահեն իրենց իրավունքները:

Քանի որ վարույթի մասնավոր մասնակիցները կարող են թույլ տալ ինչպես իրավունքի չարաշահում, այնպես էլ կատարել իրավախախտում, որպեսզի գործնականում խնդիրներ չառաջանան, կարծում ենք, որ դրանք պետք է հստակեցնել և տարանջատել միմյանցից:

Թեև «իրավունքի չարաշահում» իրավական կատեգորիան ունի իր միջազգային իրավական և ներպետական օրենսդրական հիմքերը, այնուամենայնիվ դատավարական գրականության մեջ «իրավունքի չարաշահում» հասկացության վերաբերյալ չկա միասնական կարծիք: Որոշ դատավարագետներ գտնում են, որ իրավունքի չարաշահումը հակաիրավական և իրավական չէ, տարբերությունն այն է, որ իրավունքի չարաշահման դեպքում իրավասու անձը իր իրավունքի իրացմամբ չի խախտում օրենքը, բայց դուրս է գալիս իրավունքի իրականացման սահմանված սահմաններից¹³:

Միննույն ժամանակ «իրավախախտում» կատեգորիան իրավունքի տեսության հիմնարար հասկացություններից է, որն իրավունքի չարաշահումից տարբերվում է հետևյալ բնութագրական հատկանիշներով:

Նախ՝ այն ակտիվ կամ պասիվ վարքագծի որոշակի հոգեֆիզիկական գործողություն է, երբ սուբյեկտը պարտավոր է օրենքի պահանջներին համապատասխան կատարել որոշ գործողություններ,

երկրորդ՝ իրավախախտումը ապօրինի գործողություն է, որը խախտում է օրենքի գերակայությունը,

երրորդ՝ իրավախախտումը միշտ որոշակի վնաս է հասցնում հասարակության մեջ ճանաչված արժեքներին,

չորրորդ՝ այն մեղավոր արարք է: Ելնելով վերոգրյալից՝ հարկ է նշել, որ իրավախախտումը երբեք կապված չէ իրավախախտի սուբյեկտիվ իրավունքի իրականացման հետ և իր բնույթով ապօրինի է խախտման սկզբից մինչև վերջ, որին միշտ հետևում են պատասխանատվությունը և պատիժը¹⁴:

Իրավունքի չարաշահումը իրավախախտում չէ, բայց սոցիալական տեսանկյունից ոչ ցանակալի վարքագիծ է: Եթե իրավունքի իրականացման նպատակը իրավաչափ շահի պաշտպանությունն է, ապա այն արդարացված է, և վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից այդ իրավունքի իրականացման սահմանափակումը դատավարական օրենքի էական խախտում է, բայց եթե մասնավոր անձն իրավունքի իրականացմամբ հետապնդում է ոչ ցանակալի նպատակ, որի արդյունքում խախտվում են վարույթի բնականոն ընթացքը կամ վարույթի այլ մասնակիցների իրավունքները, անկասկած, այդ իրավունքների իրականացման սահմանափակումն արդարացված է: Քրեական

¹³ Տե՛ս **Брагусь С.И.** О пределах осуществления гражданских прав //Правоведение. 1967, № 4, էջ 31:

¹⁴ Տե՛ս **Петров А.В.** Теория государства и права. Учебное пособие. - Челябинск, 2009, էջ 131-132:

վարույթի շրջանակներում վարույթն իրականացնող մարմինները չեն կարող չարձագանքել իրավունքը չարաշահող վարքագծերին: Ոչ իրավաչափ վարքագծի կամ իրավունքի չարաշահման փաստը բացահայտվում և հաստատվում է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից, բայց դրա դրսևորման մասին կարող են բարձրաձայնել նաև վարույթի մասնավոր մասնակիցները:

Իրավունքի չարաշահման փաստի հաստատման համար առանձին ապացուցողական գործողություններ կատարելու անհրաժեշտության չկա, քանի որ դա ակնհայտ է դատավարության մասնակիցներին վարույթի ընթացքում՝ վարույթի մասնակցի կողմից իր իրավունքների ակնհայտ անբարեխիղճ իրականացմամբ:

Վարույթն իրականացնող մարմնի արձագանքը իրավունքի չարաշահման փաստին կարող է արտահայտվել տարբեր ձևերով՝ սանկցիաների կիրառմամբ, միջնորդությունների մերժմամբ: Բոլոր դեպքերում, քանի որ վարույթն իրականացնող մարմինը իրավունքի շարաշահման փաստն արձանագրելով համապատասխան սանկցիաներ է կիրառում և սահմանափակում է մասնավոր մասնակցի՝ օրենքով նախատեսված իրավունքի իրականացումը, այն պետք է հիմնված լինի որոշակի փաստերի վրա՝ հաշվի առնելով հետևյալ հանգամանքները.

1) Իրավունքը, որը չարաշահվել է վարույթի մասնավոր մասնակցի կողմից, պետք է նախատեսված լինի քրեադատավարական օրենսդրությամբ: Եթե նշված իրավունքը նախատեսված չէ օրենքով, ապա իրավունքի չարաշահման մասին խոսք լինել չի կարող:

2) Իրավունքի չարաշահում հնարավոր է օրենքով նախատեսված իրավունքի իրականացման ընթացքում: Այսինքն՝ մասնավոր անձն իրականացնում է իր իրավունքը՝ իմանալով, որ դրանով հետապնդում է այլ նպատակներ՝ անբարեխիղճ գտնվելով իրավունքի իրականացման նկատմամբ: Լինում են դեպքեր, երբ պաշտպանը նույն միջնորդությունը քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ ներկայացնում է մի քանի անգամ կամ ակնհայտորեն ձգձգում է քրեական վարույթի նյութերին ծանոթանալու ժամանակը կամ առանց հարգելի պատճառների չի ներկայանում դատական նիստին:

Վարույթի մասնավոր մասնակցի վարքագծի գնահատման համար կարելի է նշանակություն ունի այն հանգամանքը, որ մասնակիցը հասկանում է, որ իր կողմից կոնկրետ իրավունքն իրականացվում է նշված իրավունքի ոգուն և նպատակին հակառակ: Եթե անձը չի գիտակցում այդ հանգամանքը, ապա այդ անձի գործողություններում չկա իրավունքի չարաշահում:

Ըստ էության, այս հանգամանքը ցույց է տալիս իրավունքը չարաշահած անձի մեղքը: Անձը հասկանում է, որ դուրս է գալիս օրենքով սահմանված իրավունքների շրջանակից, որ իր գործողությունները չեն համընկնում չարաշահած իրավունքի նպատակին, հակասում են այդ իրավունքի իմաստին, բայց

միննույն ժամանակ շարունակում է չարաշահել: Այսպես վարույթի մասնակիցը բազմիցս ներկայացնում է նույն միջնորդությունները, թեև առաջինի վերաբերյալ արդեն ստացել է հիմնավոր պատասխան:

Եզրակացություն

Այսպիսով, իրենց դատավարական իրավունքները չարաշահած անձանց նկատմամբ ազդեցության միջոցների կիրառումն այնպիսի գործունեություն է, որն ուղղված է վարույթի մասնակիցների իրավունքների պաշտպանությանը և քրեական վարույթի պատշաճ իրականացմանը: Սա նշանակում է, որ արդարացված և հիմնավորված են այն սահմանափակումները, որոնք կիրառվում են իրենց իրավունքների չարաշահում թույլ տված անձանց նկատմամբ:

Այն անձի նկատմամբ, որի գործունեությունը քրեական վարույթի ընթացքում ճանաչվում է որպես իրավունքի չարաշահում, բացասական հետևանքները միանգամայն արդարացված են և պետք է հանգեցնեն նրա կողմից իր իրավունքների հետագա չարաշահումների կանխման: Վարույթի մասնավոր մասնակցի գործողության վերաբերյալ վարույթն իրականացնող մարմնի գնահատականը՝ որպես իրավունքի չարաշահում, պետք է հիմնված լինի փաստերի վրա: Իհարկե վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է գործի իր լիազորությունների սահմաններում և թույլ չտա հայեցողական իրավունքի չարաշահում, որի դեպքում անհիմն կսահմանափակվեն մասնավոր անձանց իրավունքների իրացման հնարավորությունները:

САМВЕЛ ДИЛБАНДЯН – *Запрет неправильного поведения в системе принципов уголовного процесса.* – Указанная статья посвящена принципу запрещения противоправного поведения, который является новшеством в системе принципов уголовного процесса. Научное изучение указанного принципа важно, поскольку часто случается, когда частные участники процесса допускают злоупотребление правами или ненадлежащее исполнение своих обязанностей. Фактически человек совершает действие, на которое имеет право по закону, но в результате нарушается не только нормальный ход судопроизводства, но и законные интересы других участников процесса, например, право потерпевшего на получение своевременного возмещения ущерба, причиненного преступлением. Запрет противоправного поведения относится не только к незаконному осуществлению прав, но и к неисполнению предусмотренных законом обязанностей.

Негативные последствия для лица, деятельность которого признана злоупотреблением правами в ходе уголовного судопроизводства, вполне оправданы и должны привести к предотвращению дальнейшего злоупотребления его правами. Оценка действий частного участника процесса как злоупотребления правами со стороны органа, ведущего производство, должна быть основана на фактах. Разумеется, орган, ведущий производство, должен действовать в пределах своих полномочий и не допускать злоупотребления дискреционными правами, в результате чего возможность реализации прав частных лиц будет необоснованно ограничена.

Ключевые слова: *уголовное производство, ненадлежащее поведения, запрет противоправного поведения, злоупотребление правом, обязанностью, гласность, надлежащее доказывание, Европейский суд, правонарушение, процессуальная санкция*

SAMVEL DILBANDYAN – *Prohibition of Improper Conduct in a Set of Principles of Criminal Procedure.* – The article focuses on the principle of prohibiting unlawful behavior, which is a new addition to the principles of criminal procedure. It emphasizes the importance of studying this principle as it often occurs that individuals involved in legal proceedings either abuse their rights or fail to fulfill their responsibilities. This can disrupt the normal flow of proceedings and negatively influence the legitimate interests of other participants, such as the right of the victim to receive timely compensation for the crime committed against them. The prohibition of illegal behavior extends beyond the abuse of rights to include the failure to fulfill obligations specified by law.

It is justified to impose negative consequences on individuals who engage in abusive actions during criminal proceedings in order to prevent further misuse of their rights. The assessment of a private participant's actions as an abuse of rights should be based on factual evidence by the governing body conducting the proceedings. However, it is important for the governing body to exercise its powers responsibly and prevent the abuse of discretionary rights, which could unreasonably limit the rights of individuals involved in the proceedings.

Key words: *criminal proceedings, improper conduct, prohibition of unlawful conduct, abuse of right, duty, publicity, proper proof, European Court, offense, procedural sanction*